

DOUĂ INTERESANTE MONETE DESCOPERITE ÎN BANAT

Raoul M. Șeptilici*

Cuvinte cheie: *monete barbarizate, Banat, Pecica, Pesac, Hadrianus, Delmatus*

Mot clef: *monnaie barbares, Banat, Pecica, Pesac, Hadrianus, Delmatus*

Printre preocupările proprii de numismatică, un loc important îl ocupă monetele barbarizate¹ de factură romană. Conjunctura face ca unii colecționari să îmi prezinte și să îmi permită studierea (și publicarea) unor astfel de piese din colecțiile lor. Este și cazul a două monete descoperite pe teritoriul ce azi în mod obișnuit îl numim Banat.

Prima a fost găsită în anii '50 ai secolului trecut în satul Pecica, județul Arad. Nu știm decât că a fost descoperită la munca câmpului, iar descoperitorul, tot în acea perioadă, a mai găsit și alte piese (un total de circa 30) toate romane, cele mai noi fiind din timpul primei părți a dinastiei Severilor. Nu avem nici un indiciu că ar fi vorba de un tezaur, ba se pare că monetele s-au găsit în diferite locuri, însă majoritatea la muncile agricole. Acestea au ajuns, undeva prin 2004 într-o colecție arădeană, din care, cea mai mare parte s-a risipit². Piesa ce o vom descrie mai

jos a ajuns ulterior în Timișoara (tot într-o colecție particulară). Este vorba despre un denar barbarizat, imitând o piesă de la Hadrianus. Ni s-a spus că era singura piesă de acest fel (barbarizată) din lotul de la Pecica. Moneta se prezintă astfel:

1. Av. Legendă aberantă, unde totuși se poate distinge ceva de genul IVADVIIDVANS – VIVPAIVIII, efigie stilizată, laureată, cu barbă (?) scurtă spre st.³, c.e.

Rv. Legendă aberantă de genul IIIII – IIII⁴, personaj stilizat, posibil în picioare, privind spre dr., mâna dr. este lăsată în jos, cea st. e ridicată, c.e.

Axa 6,5, 2,37 g, 16,8-18,25 mm, mult circulată, foarte bine conservată⁵.

Astfel de piese sunt destul de rar întâlnite. Ele continuă tradiția vechilor imitații barbare, atât din lumea traco-dacilor, cât și din cea a celților. Acestea circulau pe un teritoriu stăpânit de barbari, fiind monete proprii, la început imitând moneta greco-macedoniană, mai târziu pe cea romană care la acea vreme devine ceea ce am numi azi „valuta forte” a perioadei, a cărei imitare este tot mai apropiată de original, unele mergând la o astfel de perfecțiune încât nu se mai deosebeau de piesele autentice⁶. Însă pentru secolul II al erei creștine, când situația politică era mult schimbată, nu mai putem spune cu certitudine cine a fost producătorul unei astfel de piese. Oricum după uzaj este o piesă ce a circulat mult. Este chiar greu de spus ce piesă imită, reversul având o reprezentare stilizată care

* Muzeul Banatului, P-ța Huniade nr. 1, 300002 Timișoara, e-mail: raoulm7@yahoo.com

1. Prin termenul de „monetă barbarizată” în general, se înțelegea în primă fază o monetă produsă și folosită de „barbari” și care imita o piesă „nebarbară”. Acestea mai sunt denumite și „imitații barbare”, dar acest termen se referă în special la piesele „barbare” ce stilistic (și metrologic) sunt mai apropiate sau mai îndepărtate de prototip (dar în care se mai recunoaște prototipul sau linia evoluției stilistice) și care erau folosite într-un spațiu stăpânit de „barbari” (chiar dacă le regăsim sporadic și în alte spații, piesele din metal nobil având în fapt o arie de circulație mai mare, aurul și argintul, pentru antichitate echivalând cu „bani”). Astăzi, tot mai des se uzitează termenul de „monetă barbarizată” pentru piesele ce imită monetele oficiale, dar sunt făcute de altcineva („barbar” sau „nebarbar”). Ele se caracterizează printr-un desen mai grosier sau stilizat și în special prin greșeli de scriere. Dacă pentru primele două, chiar trei secole ale erei noastre, în lumea romană există piese barbarizate ce au legenda perfectă, însă desenul le trădează, pentru secolul al IV-lea și următorul precumpănesc greșelile de legendă (mergând până la o scriere aberantă) și uneori desenul (simplificat). Acestea nu mai țin neapărat de lumea barbară fiind regăsite și în imperiu sau la granițele sale. Este ceea ce am numi astăzi „monetă falsificată”. Însă în această categorie nu intră piesele *subaerate* (care de cele mai multe ori sunt „falsuri oficiale”) decât în cazul în care îndeplinesc condițiile enunțate mai sus (desen foarte neîngrijit și / sau greșeli de scriere – ambele variante trădând o posibilă producție neoficială).

2. Toate aceste date le deținem de la fostul posesor (arădean) al monetei. Acesta și noul proprietar au dorit să nu li se dea publicității numele.

3. Am folosit termenii de dr. și st. ca în heraldică și nu pe ai privitorului.

4. Linii paralele de diferite grosimi.

5. Această monetă am semnalat-o în comunicarea proprie *Un denar roman barbar descoperit la Pecica în jud. Arad*, al XX-lea Simpozion de Numismatică al Societații Numismatice a Banatului Timișan, Timișoara, 7 mai 2006.

6. Această problemă am dezbătut-o în lucrarea proprie R. M. Șeptilici, *Moneta romană republicană din colecția Muzeului Banatului – The Roman Republican Coin in the Timișoara Banat Museum's Collection*. *AnB*, S.N., Arheologie-Istorie, VI, 1998, 535-608, la 541-542 (p. 580-581 pentru versiunea în limba engleză). Chiar dacă acolo ne referem la perioada republicană, nu excludem un fenomen asemănător și pentru imperiu. Însă nu este cazul piesei de față care se deosebește net de un original roman.

se poate confunda cu multe reversuri ale pieselor originale. Oricum avem de-a face cu o imitație după un denar de la Hadrianus. Argintul din monetă pare de calitate superioară⁷, însă cantitatea este destul de mică, masa oficială a unui denar fiind în acea epocă de 3,41 g⁸. Întorcându-ne la cei ce au produs astfel de monete, suntem de părere că aceasta a fost confecționată în lumea barbară. Ce ne face să credem aceasta? În primul rând locul descoperirii care este la limită între civilizația romană și barbaricum (locuit la acea vreme de populația sarmată) și stilizarea destul de pronunțată caracteristică barbarilor. Pentru a circula în lumea romană piesa ar fi imitat cât mai fidel denarul roman. Ar fi fost posibil ca legenda să fie aberantă, nu era lucrul cel mai important într-o falsificare monetară, deoarece cea mai mare parte a populației mai ales din mediul rural nu era știutoare de carte (de cele mai multe ori chiar producătorii unor astfel de monete nu știau să scrie și să citească), însă reprezentările ar fi fost mai apropiate de realitate⁹. Ori despre piesa în discuție este greu să spui exact ce piesă imita.

Cea de a doua monetă, un bronz mic de la Delmatius, provine din satul Pesac, jud. Timiș, fără a se ști condițiile descoperiri. Ea a ajuns inițial într-o colecție timișoreană, de unde ne-a fost prezentată, pentru ca apoi să intre într-o alta, aceeași în care a ajuns și prima piesă descrisă. Ea arată astfel:

2. Av. FL DLMATIVS NOB CAES, efigia caesarului, laureată, drapată, spre st., c.p.e.

Rv. GLOR – IA EXER – (C)ITVS, doi soldați afronțați cu un stindard între ei, în ex SMHT?, c.p.e.

Axa 5,5, 1,53 g, 15,6-16,2 mm, puțin circulată, foarte bine conservată¹⁰.

La prima vedere am înclina să spunem că avem de-a face cu o piesă oficială și anume cu RIC VII, Heraclea, nr. 155¹¹, piesă datată în 336-337. La o analiză mai atentă vedem că numele caesarului e scris greșit, lipsind litera E. E posibil să avem de-a

face cu o greșală de gravare a matriței monetare, însă există posibilitatea ca să fie o piesă barbarizată. Noi înclinăm spre a doua variantă, chiar dacă nu o excludem total pe prima. Aceasta deoarece, în cadrul unei monetării erau persoane care se ocupau special cu verificarea condițiilor de emisie și care ar fi trebuit să oprească introducerea în circulație a unor astfel de piese. Un alt argument ar fi existența unor contrafaceri ce imită foarte bine originalele ele fiind azi imposibil de identificat¹². Credem că despre o astfel de piesă ar fi vorba, unde s-a omis una din litere. Piese din bronz, contrafăcute (barbarizate) sunt ceva mai dese în secolul IV, fiind însă și ele niște rarități. Trebuie remarcat că în general sunt folosite alte tipuri de revers (noi nu mai avem cunoștință de vreo altă contrafacere din zonă, de tip *GLORIA EXERCITVS*). Și aici este greu să spunem cine este producătorul, însă înclinăm spre autohtoni (daco-romani) din cel puțin două motive: locul descoperiri este într-o zonă despre care tot mai mult se acreditează ideea că ar fi reintrat sub stăpânire romană în vremea lui Constantin I cel Mare¹³; în urma studierii noastre a altor piese similare am observat că cele mai multe se regăsesc în actualele regiuni Banat și Dobrogea, în alte părți din vechiul areal al geto-dacilor ele apărând doar accidental. Dacă despre actualul Banat tocmai am pomenit mai sus, despre spațiul dobrogean trebuie să amintim că încă se afla în componența imperiului. Deci astfel de piese apar mai ales în mediu roman sau la populații obișnuite cu folosința monetei. Este adevărat că și această monetă se află într-o zonă de limită între două civilizații, dar nu trebuie să uităm că tocmai în aceste zone au loc influențele reciproce privind stilului de viață. Oricum oricine ar fi făcut această piesă, înclinăm să credem că ori este vorba de un știutor de carte, ori de o copie foarte fidelă.

Cele două monete îmbogățesc repertoriul descoperirilor numismatice din teritoriul pe care azi îl numim Banat și de asemenea al pieselor barbarizate (sau a celor ce se abat de la standard). Prin prezenta lucrare am căutat să semnalăm aceste monete mai deosebite. Am fi putut-o face și în cadrul unui repertoriu de noi descoperiri monetare din Banat, dar ne-am gândit că ar fi indicat să le prezentăm separat pentru că astfel de piese sunt prea puțin studiate. În general ele mai apar, dar cercetarea numismatică nu prea le-a acordat o mare atenție (atât la noi cât și afară). Sunt consemnate

7. În lipsa unor analize metalografice nu putem spune mai mult.

8. Vezi în acest sens și R. Cappelli, *Manuale di numismatica*, ed. Mursia, Milano, 1974, 74. Este adevărat că piesa este destul de uzată, dar nu așa de mult încât să piartă așa o parte mare din masa sa. Totuși trebuie amintit că în practică se întâlnesc destule piese mai ușoare decât standardul.

9. Vezi spre exemplificare H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, vol IV/I, London, 1936, 133-134, unde la nr. 337A-342 se găsesc astfel de piesele de la Septimius Severus.

10. Și această monetă am prezentat-o în comunicarea proprie *Monetă barbară Delmatius găsită la Pesac – Al XIX-lea Simpozion de Numismatică al Societății Numismatice a Banatului Timișan, Timișoara, 23 octombrie 2005*.

11. Vezi P. M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, vol VII, London, 1966, 561.

12. Vezi *supra*, nota 6.

13. Unul din argumentele acestui fapt fiind tocmai marea abundență de piese romane din această perioadă pe teritoriul de sud-vest a fostei Dacii. Aceste monete, pentru această perioadă întrec cu mult numeric alte zone despre care se știe cu siguranță că sunt sub stăpânire romană.

în lucrări de specialitate monografice¹⁴ sau atunci când se publică tezaure¹⁵, foarte rar în descoperiri izolate¹⁶. Uneori, în lucrări mai ample, de circulație monetară, sunt amintite numeric fără a se da datele tehnice și reproduceri foto¹⁷. Până recent, la noi, nimeni nu s-a ocupat în mod special de asemenea piese barbarizate de factură romană¹⁸, existând o oarecare pată albă în domeniu, cercetătorii evitându-le sau menționându-le în treacăt¹⁹. În final trebuie remarcat și un alt aspect, aceste piese sunt rare (ne referim în mod special în fostul areal geto-dacic), fapt ce ridică o altă problemă: astfel de producții sunt rentabile la o scară relativ mare (mai ales dacă ne referim la moneda mărunță din secolul IV, ce avea o valoare insignifiantă). Situația pare greu de explicat (mai ales că avem de-a face cu o producție realizată prin batere, ceea ce presupune existența mai multor piese identice). Credem că avem de-a face cu două posibilități: producția lor pe plan local și o retragere a acestor piese în momentul descoperirii de către autoritățile romane (ceea ce ni se pare mult mai firesc, însă presupune existența unei autorități ceea ce ar

14. Vezi de exemplu P. Bastien, *La monnazege de Magnence (350-353)*, ed. Cultura, Wetteren, Belgique, 1964, unde sunt prezentate 62 de imitații (planșele XVI-XVIII) și unde este dezbătută problema imitațiilor acestui împărat (p. 103-112). Este normal fiind o lucrare monografică asupra monetelor lui Magnentius. Un alt tip de lucrări ce cuprind astfel de monete sunt așazisele determinatoare, însă acestea au astfel de piese doar în număr restrâns. Singurul catalog ce îl cunoaștem și are în mod special și astfel de imitații (fiind totuși foarte departe de o eventuală epuizare a problemei) este A. Banti, L. Simonetti, *Corpus Numorum Romanorum*, Firenze, 1976. E firesc ca în această lucrare monumentală, care tratează monetele romane în foarte mare detaliu, mergând pe diferențele de matrițe, să găsim și piese barbarizate, deoarece cei doi italieni încearcă să epuizeze toate variantele posibile a monetelor romane.

15. Vezi de exemplu E. Chirilă, N. Gudea, I. Stratan, *Trei tezaure monetare din Banat din secolul IV* (sau varianta germană *Deri Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat*), Lugoj, 1974, unde apar și câteva astfel de piese.

16. Vezi de exemplu N. Gudea, Descoperiri monetare actice și bizantine în Banat. *Banatica*, 1, 1971, 139-146, unde apare o astfel de piesă (p. 141-142 și fig 2-3) descoperită la Tibiscum.

17. Vezi de V. M. Butnariu, Monedele romane postaueliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491). I. Perioada 275-324. *Arh.Mold*, XI, 1987, 113-140; idem, Monedele romane postaueliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491). II. Perioada 324-383. *Arh.Mold*, XII, 1988, 131-196; idem, Monedele romane postaueliene în teritoriile carpato-dunăreano-pontice (anii 275-491). III. Perioada 383-491. *Arh.Mold*, XIV, 1991, 67-106.

18. Primul studiu modern concret pe astfel de piese, făcut la noi, pe care îl cunoaștem a fost elaborat de cercetătorii clujeni N. Gudea, C. Găzdac, Monete cu defecte de batere și imitații de secol IV p. Chr. în tezaure din Banat. *Revista Bistriței*, XVIII, 2004, 123-137.

19. Bineînțeles că pe lângă lucrările menționate există și alte lucrări unde găsim astfel de monete. Noi am exemplificat doar câteva lucrări. Oricum numărul lor total este mult prea mic pentru o astfel de problemă.

intării o prezență romană în sud-vestul Daciei)²⁰, ori un import neintenționat, de la mare distanță²¹ (lucru mai puțin probabil pentru secolul IV²²). Oricum ambele posibilități derivă din lipsa unei mase monetare satisfăcătoare. Cercetările ulterioare vor duce la dezlegarea acestor probleme ridicate de astfel de piese, însă pentru aceasta trebuie publicate cât mai multe monete similare, care există în colecții de stat sau particulare.

DEUX INTERESSANTES PIÈCES DE MONNAIE DÉCOUVERTENT DANS LE BANAT

(Résumé)

Ces deux pièces proviennent de collections particulières. La première a été découverte à Pecica, dans le comté d'Arad. Elle fut trouvée dans les années cinquante du siècle passé durant des travaux agricoles. Cette pièce barbare imite un denier d'Hadrien (1). L'usure témoigne de sa circulation. D'autres pièces similaires ont été découverte en Dacie roumaine.

La seconde, petite pièce de bronze, fut découverte dans le comté de Timis à Pesac. Un examen attentif de cette pièce, comparée à la première apparition de ce modèle de pièce Delmatius (RIC VII, Heraclea, n° 155), montre que le nom de l'empereur indiqué est DLMATIVS (2). Il est donc possible que cette pièce soit originale mais issue d'une erreur de gravure de la matrice. Nous pensons pourtant que cela serait plutôt une barbarisation étant donné l'existence du métier de contrôleur de monnaie.

Ces deux pièces viennent enrichir le repertoire de pièces barbares.

Traduction: Amélie Dechambre

20. Controlul pentru depistarea și unor astfel de piese rezultă din *Codex Theodosianus* 9, 23, 1-3. Vezi N. Gudea, C. Găzdac, *op. cit.*, 125.

21. Este cunoscut cazul Britanniei unde imitațiile abundă. Vezi în acest sens și N. Gudea, C. Găzdac, *op. cit.*, 125.

22. *Ibidem*, 126. Aici se precizează că emisiunile din Britannia (unde remarcăm că are loc cea mai masivă copiere cunoscută până la ora actuală) sunt făcute după monetele vestice, ceea ce nu e cazul în spațiul nostru.

1.

2.

1. Monetă descoperită la Pecica jud. Arad
2. Monetă descoperită la Pesac jud. Timiș